

УДК: 336.226

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИБУТКОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Безкровний О. В., к.е.н., доцент,

Дорошенко О. О., к.е.н., доцент кафедри

Анотація. В науковій статті розглянуто передумови та особливості виникнення систем прибуткового оподаткування громадян в різних країнах світу. Здійснено оцінку розвитку особистого оподаткування із стародавніх віків до нинішнього часу. Розглянуто зміни в механізмах справляння податків з доходів громадян за останні роки та сучасний його вигляд.

Ключові слова: *податки, прибуткове оподаткування, історія оподаткування, податок на доходи фізичних осіб, ставка прибуткового оподаткування, прогресивна шкала оподаткування.*

Постановка проблеми. Подальший розвиток України як соціально-орієнтованої правової держави націленої на інтеграцію у європейське співтовариство визначатиметься рівнем розвитку усіх державних інститутів, зокрема й податкової системи. Отже, податкова система потребує приведення у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку, забезпечення достатнього обсягу сукупних податкових находжень до бюджетів усіх рівнів на основі проведення збалансованої бюджетної політики. З огляду на це, важливим є реформування і подальше вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб, а також пошук шляхів зростання фіскального й регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем сучасної податкової системи в цілому, а також податкової політики в сфері оподаткування доходів фізичних осіб присвячені роботи вітчизняних вчених: О. Василика, В. Вишневського, М. Дем'яненка, С. Каламбет, П. Лайка, В. Мартиненка, А. Поддєрьогіна, В. Синчака, А.Соколовської, Л. Шаблістої, І.

Чугунова, С. Юрія та інших. Проте, в сучасних умовах, коли надходження від оподаткування доходів фізичних осіб стають визначальним джерелом формування бюджетних доходів, малодослідженими залишилися проблемні питання обґрунтування напрямів реформування механізму оподаткування особистих доходів на засадах адекватної оцінки основних етапів його розвитку з моменту виникнення і до нинішнього часу.

Постановка завдання. Метою наукових досліджень в даній статті є критичний аналіз та узагальнення історичного досвіду розвитку системи прибуткового оподаткування громадян для розбудови сучасного механізму особистого оподаткування фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистий прибутковий податок (податок на доходи фізичних осіб) – найдавніша форма фіскального адміністрування доходів громадян. Питання податкового тягаря, оптимальності його стягнення й фіскальної ефективності розглядались завжди; сформовані положення побудови механізму оподаткування доходів фізичних осіб піддаються постійним модифікаціям, розвиваючись і вдосконалюватись й надалі. За будь-яких умов первинність фіскальності податку на доходи фізичних осіб домінує порівняно з іншими його функціональними якостями; наповнення бюджету держави доходами перебуває в авангардній позиції.

Оподаткування доходів громадян має свою тисячолітню історію. Вони з'явилися ще в ті часи, коли у світі формувалися перші держави і носили назву «Податки з населення». До цих податків з населення відносили, перш за все, «внески громадян», які були потрібні для утримання публічної влади. Правителі держав, як зауважує Ф. Ярошенко створювали нові платежі, які ставали обов'язковими і регулярними й сплачувались в натуральній форм [11].

З часом, коли виникли товарно-грошові відносини, податки виступали у вигляді грошей. Один з найвідоміших грошових податків – це подушний найвідоміших грошових податків – це подушний податок на всіх громадян у Римській імперії в II ст. н.е. – прибуток. В Римській імперії всі громадяни повинні були вирушати разом зі своєю сім'єю до міста їх народження і

сплачувати податок. Згадуючи історію І. Чугунок зауважує, що в середині XV століття у Флоренції промисловість і торгівля давали велику частину надходжень, а прибутковий податок значно збільшував доходи країни, але політичні складності, суб'єктивні причини і шахрайство призвели до ліквідації вказаного виду податків [10].

Самий ранній варіант прибуткового податку в США з'явився в 1643 році, коли в новій Плімутській колонії справляли прибутковий податок з використанням прогресивних ставок. Ця форма стала прогресивною для Нової Англії і залишилась незмінною на протязі наступних століть.

В близькій до сучасної форми прибутковий податок як зазначає І. Озеров був введений в Англії в 1798 р. Уільямом Піттом у вигляді потроєного податку на розкіш. Цей податок, побудований на суто зовнішніх ознаках (обзаведення чоловічий прислугою, володіння каретою і т.п.), діяв аж до 1816 р. При вторинному його введення в 1842 р. він вже більш-менш відповідав основним критеріям, покладеним в основу принципу прибуткового оподаткування [5].

В інших країнах ПДФО почали застосовувати з кінця XIX-початку XX ст. (Пруссія – з 1891 р., Франція – з 1914 р.). На початку 60-х років в нашій країні була зроблена спроба поступового зниження аж до скасування податку з заробітної плати, у зв'язку з чим був виданий Закон СРСР від 7 травня 1960 «Про скасування податків з заробітної плати робітників і службовців» [1].

Однак, і до введення ПДФО податкові системи в різних країнах, як твердить П. Лайко, побічно враховували доходи громадян при побудові реальних податків. Наприклад, розмір будинкового податку залежав від кількості вікон, поверхів і кімнат, від параметрів фасаду будинку і від інших ознак, які дозволяли судити про суспільне становище і доходи платника [4].

Введення цього податку в тій чи іншій країні було обумовлене її внутрішніми причинами. При всій відмінності цих причин може бути виділена загальна причина, характерна для всіх країн. Гостра потреба держави в додаткових коштах, викликана зростанням заборгованості, військовими та іншими витратами, перестала покриватися реальними податками, розмір яких

найчастіше не відповідав істинній платоспроможності громадян. У той же час набрали чинності соціальні рухи вимагали усунення несправедливості непрямого оподаткування, не робив відмінностей між бідними і багатими і покладався на менш заможних громадян.

Прибутковий податок з громадян в СРСР, за словами Т. Демченко, був уведений Декретом від 16 листопада 1922 р. в поєднанні з майновим податком, і в 1924 р. перетворений у прибутковий податок. У післявоєнні роки прибутковий податок стягувався на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від квітня 1943 р. «Про прибутковий податок з населення» з наступними доповненнями та змінами. Неоподатковуваний податком мінімум заробітної плати для робітників і службовців у 1943 р. і податкових роках дорівнював 260 крб за діючим на той час масштабом цін, тобто 26 крб, потім – 50 крб, з 1 липня 1968 р. – 60 крб. З 1972-го і до березня 1991 р. неоподатковуваний мінімум заробітної плати робітників і службовців становив 70 крб. Ставки прибуткового податку були прогресивні: більш низькі для першої і найвищі для останньої груп платників. Максимальна ставка податку із заробітної плати робітників і службовців дорівнювала 13 % [2, с. 15-16].

Поміж тим, у листопаді 1941 р. було введено ще один указ «Про податок на холостяків та бездітних громадян СРСР». На підприємствах, в установах і організаціях податок сплачували тільки громадяни Союзу РСР, які не мали дітей: чоловіки у віці більше 20 і до 50 років та жінки, що перебували у шлюбі, у віці більше 20 і до 45 років. Із суми заробітної плати до 80 крб податок обчислювався за зниженими ставками, із суми понад 80 крб ставка податку становила 6 %.

З 1973 р., як свідчить Г. Бондаренко, ставки прибуткового податку були знижені. Ставка прибуткового податку з робітників і службовців, які працювали у колгоспах, якщо їхня заробітна плата перевищувала 60 крб у місяць, в середньому на одного колгоспника становила 8 % [1, с. 15].

В Україні майже до кінця 80-х років прибутковий податок із громадян стягувався за комбінованою шкалою, хоча офіційна ставка оподаткування визначалась як пропорційна (13 %), насправді існувала прогресивно-регресивна

шкала оподаткування. Так, з одного крб, який перевищував неоподатковуваний мінімум, утримувалось 25 коп., тобто ставка становила 25 %, потім вона поступово зменшувалась до 12 % і підвищувалась до 13 %.

З 1990 р. почала діяти регресивно-прогресивна шкала ставок податку, коли із суми доходів від 100 до 150 крб податок дорівнював 29 коп. з кожного крб, тобто 29 %, а для доходу, який перевищував 150 крб, застосовувалася прогресивна шкала з розміром ставок від 13 до 60 % залежно від величини доходів [3, с. 24-26].

Становлення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, яка мала певні відмінності від практики прибуткового оподаткування в СРСР, почалося у 1991 р. Було встановлено умови оподаткування та ставки прибуткового податку для всіх категорій платників; замість неоподаткованого мінімуму (розміру доходу, в межах якого податок не стягується) виділено розмір неоподаткованого доходу.

Характерною рисою розвитку системи прибуткового оподаткування в Україні у 1991-1992 рр., за словами М. Перерви, є постійна зміна інтервалів та ставок прогресивного оподаткування. Так, у 1991 р. ставки було встановлено у розмірі 13, 30, 40, 45 і 50 %; у 1992 р. – 12, 15, 20 і 30% в залежності від розміру доходу. Слід зазначити, що за такими ставками оподатковувалися доходи, одержані за місцем основної роботи. Доходи за виконання разових робіт та інші виплати не за місцем основної роботи, а також доходи від підприємницької діяльності в разі, якщо є місце основної роботи, оподатковувалися за іншими ставками. У 1992 р. вони становили 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 20 і 30 % залежно від розміру доходу в абсолютній величині [6, с. 5-6].

У 1993 р. у сфері оподаткування фізичних осіб відбулося декілька суттєвих змін:

– по-перше, впроваджена нова шкала ставок, побудована у відносних величинах: а) розмір місячного доходу, що не перевищував 1 мінімальної заробітної плати (МЗП) не оподатковувався; б) від 1 до 10 МЗП: 10% суми, що перевищувала 1 МЗП; в) від 10 до 20 МЗП: податок з 10 МЗП + 20% суми, що

перевищувала 10 МЗП; г) від 20 до 30 МЗП: податок з 20 МЗП + 35% суми, що перевищувала 20 МЗП; д) понад 30 МЗП: податок з 30 МЗП + 50% суми, що перевищувала 30 МЗП;

– по-друге, відбувся перехід до обчислення податку за сукупним річним доходом. Поточні розрахунки проводилися для робітників і службовців за місячним доходом, а по закінченню року складався перерахунок, який включав як доходи за місцем основної роботи, так і інші доходи;

– по-третє, встановлена єдина ставка для оподаткування доходів, одержаних не за місцем основної роботи, – 20 %. Це значно спростило утримання податку з цих доходів, однак спричинило проблему переоплат та недоплат. Особи із незначними доходами при єдиній, досить високій для них ставці податку, протягом року переоплачували податок. За підсумками річного перерахунку ця переплата їм поверталася, однак в умовах гіперінфляції повернені кошти знецінювалися. Фактично мало місце необґрунтоване оподаткування. І навпаки, особи з високими доходами протягом року недоплачували податок, а за підсумками річних перерахунків вносили суттєво знецінену доплату [5].

З 1 жовтня 1994 р. прийнято нову шкалу ставок прибуткового податку – 10, 20, 30, 40 і 50 %. Шкала залишилася досить жорсткою.

До 2011 р. оподаткування доходів фізичних осіб в Україні регламентувалось Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 25.02. 2003 р. № 889-ГУ, який набрав чинності з 01.01. 2004 р. та яким введено фіксовану ставку податку з доходів фізичних осіб у розмірі 15 % (до 31.12. 2006 р. – 13 %). Важливим етапом розвитку прибуткового оподаткування, за словами Л. Сідельникової стало також запровадження механізму нарахування податкового кредиту – документально підтвердженої суми витрат платника податку-резидента, на яку дозволялося зменшення його загального річного оподатковуваного доходу [9]. У Податковому кодексі України справляння податку на доходи фізичних осіб регламентується розділом IV.

З 1 січня 2015 року набув чинності Закон України № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо

податкової реформи)» від 28 грудня 2014 р., яким встановлено такі ставки податку на доходи фізичних осіб:

15% – якщо база оподаткування для місячного оподатковуваного доходу не перевищує 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати. Якщо ж база оподаткування в календарному місяці перевищує 10-кратний розмір мінімальної зарплати, то до суми такого перевищення застосовується ставка 20 %. Також змінені ставки оподаткування пасивних доходів, зокрема, дивідендів, процентів, роялті. Так, ставки податку на пасивні доходи до бази оподаткування встановлюються у таких розмірах:

20% – для пасивних доходів, у тому числі нарахованих у вигляді дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, що виплачуються інститутами спільного інвестування;

5% – для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (окрім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування) [8].

Зазначені зміни, що відбулися в 2015 р. є ще одним кроком на шляху вдосконалення сучасної практики прибуткового оподаткування фізичних осіб. При цьому, виразник даної системи – податок на доходи фізичних осіб, на сьогодні, характеризується рядом позитивних аспектів, зокрема: відповідність обкладення платника до його платоспроможності, запровадження неоподатковуваного мінімуму та прогресивна шкала оподаткування, можливість охоплення податком всіх доходів громадянина, можливість оцінки безеквівалентності платежу, тобто якість державних послуг співвідносячи попит на них і пропозицію з обсягом сплачених податків, можливість швидкого реагування на виклики сучасності крізь призму регулюючої функції податку тощо.

Висновки. Процес еволюції системи прибуткового оподаткування в Україні пройшов шлях від стягнень на користь державних інститутів данини (найдавніша форма прямого оподаткування) до розробки та формування

сучасної моделі оподаткування фізичних осіб. Історичний досвід системи оподаткування населення формувався в умовах тривалого поневолення української держави. Характерними особливостями вітчизняної системи оподаткування є низький рівень податкової культури та свідомості населення, примусовість, надмірність податкових платежів та заплутаність законодавчо-правових норм, що викликає певну нестабільність податкової системи та проблеми у пошуках напрямків вдосконалення чинної податкової системи в сучасних ринкових умовах.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Г. І. Оподаткування фізичних осіб / Бондаренко Г. І., Данілов О. Д., Лекарь С. І. та ін. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 247 с.
2. Демченко Т. М. Податок з доходів фізичних осіб у системі державних доходів / Т. М. Демченко // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 14-18.
3. Коблянська О. І. Утримання ПДФО із заробітної плати за новими правилами / О. І. Коблянська, Т. Д. Даценко // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 2. – С. 48-52.
4. Лайко П. А. Фіскальна роль оподаткування доходів фізичних осіб і напрями її зміцнення / П. А. Лайко, І. В. Шевчук // Економіка, менеджмент, агробізнес. – 2010. – Том 2. – № 1-2. – С. 23-28.
5. Озеров І. Х. Прибутковий податок в Англії: Економічні та суспільні умови його існування / Озеров І. Х. / Уч. зап. Імператорського московського університету. – М. : 1898. – Вип. 16.
6. Перерва М. Г. Податок на доходи фізичних осіб / М. Г. Перерва // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2014. – № 8(29). – С. 4-8.
7. Політаєва Л. А. Податок з доходів фізичних осіб / Л. А. Політаєва // Бібліотека головбуха. – 2013. – № 6. – 43-47.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи [Електронний ресурс] :

закон України [від 28.12. 2014 р. № 71-VIII]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

9. Сідельникова Л. П. Оподаткування суб'єктів підприємництва [Текст] : навчальний посібник / Л. П. Сідельникова, Т. В. Чижова, Я. В. Якуша. – К. : Видавництво Ліра-К, 2012. – 424 с.

10. Чугунок І. Я. Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово-економічного регулювання / Чугунок І. Я., Ігнатенко А. Б. // Фінанси України. – 2006. – №4 – С.3-14.

11. Ярошенко Ф. О. Історія податків та оподаткування в Україні : навч. посібн. / Ф. О. Ярошенко, В. Л. Павленко. – Ірпінь, 2002. – 240 с.

А. В. Безкровний, О. О. Дорошенко. Становление и развитие подоходного налогообложения физических лиц. В научной статье рассмотрены предпосылки и особенности возникновения систем подоходного налогообложения граждан в разных странах мира. Осуществлена оценка развития личного налогообложения с древних веков до настоящего времени. Рассмотрены изменения в механизмах взимания налогов с доходов граждан за последние годы и современный его вид.

Ключевые слова: налоги, прибыльное налогообложения, история налогообложения, налог на доходы физических лиц, ставка подоходного налогообложения, прогрессивная шкала налогообложения.

O. V. Bezkravnuj, O. O. Doroshenko. Formation and development of income taxation of individuals. In the scientific, article the conditions and features of origin of the income taxation of citizens around the world. Theoretically established that the tax on personal income is the oldest form of fiscal administration incomes. The study gave grounds to establish that the first prototypes of modern mechanisms of income taxation of citizens emerged during the Roman Empire.

In ways, similar to current income tax of individuals emerged in Britain in the late 18th century and gained rapid spread in other European countries.

In scientific research drew attention milestones of personal taxation of citizens in our country during her stay as a part of the USSR, which highlighted the existence of additional forms of personal income tax for singles and childless. It emphasized the trend to reduce tax rates.

Be sufficiently broad analysis of the latest stage of the income tax people in Ukraine from 1991 to the present time. During this period the mechanism of personal income tax governed by Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Income Tax», the Law of Ukraine «On income tax of individuals» and the Tax Code of Ukraine (Section 4).

Highlight the positive side of modern system of personal income tax.

Keywords: taxes, income tax, the history of taxation, tax on personal income, rate of income tax, a progressive tax scale.